

Barabás László

A FARSANG TEMETÉSE SÓVIDÉKEN

– Egy székely népi dramatikus játék száz esztendeje –

Közismert, hogy a dramatikus népszokások jelentős csoportja mind az európai, mind közelebbről a magyar népi kultúrában a farsanghoz kapcsolódik. A farsang vízkereszt (január 6.) és húshagyókedd közötti naptári periódus, amelyet a néprajz farsangi ünnepkörként tart számon. A hagyományos falu életrendjében a mezei gazdasági munkák rövid téli szünete, a pihenéssel egybekötött szórakozás időszaka volt. A farsangi ünnepkör ugyanakkor ősrégi rítusok, maszkos alakoskodások, fonójátékok, lakodalmak, farsangi bálók és sokféle egyéb multságok alkalma. Az ünnepkör legfontosabb szokásalkalma a farsang vége, a *farsangfarka*, amely az időszak utolsó napjait öleli fel, leginkább húshagyókeddet és hamvazószerdát. Ekkor a farsangot sokfelé élő személy vagy bábu (esetleg állat) alakjában rituálisan-tréfásan eltemették vagy elégették. Innen ered a dramatikus szokás neve, a farsangtemetés, vagy ahogyan Sóvidéken ejtették: *fársángtemetés*.

A farsangtemetés színjátékszerű szokása az egykori leírások szerint általános lehetett az erdélyi magyarság, különösen a székelység körében, a 20. század végére azonban legtöbb helyen megszűnt, vagy átalakulva, felújítva gyakorolják. Az alábbiakban egy székely néprajzi kistáj – a Sóvidék – farsangvégi szokásait szándékozom bemutatni és elemezni, különös tekintettel az alsósófalvi farsangtemetésre. Gyűjtésem Sóvidék minden településére kiterjedt, s ahol lehetséges, megpróbálom több emberöltő, több nemzedék, illetve korosztály szokásrendjét bemutatni. A legidősebb beszélgetőtársaim emlékezete a 20. század elejének szokásállapotát rögzíti, ezt követi a két világháború közötti szokásállapot, majd a második világháború utáni fokozatos megszűnés, átalakulás, végül a felújított népszokás jelene.

Munkámat esettanulmánynak szánom arról, hogy milyen funkciók és folklórszövegek éltették, milyen nemi, generációs megoszlásban hogyan alakult, változott egy székely népi dramatikus játék és ezzel összefüggésben a népi színjátszás, ünneplés az elmúlt száz esztendőben.

FARSANG VÉGE, TEMETÉS NÉLKÜL,
PONTOSAN ÉJFÉLKOR

Atyhában farsang idején tartották a legtöbb táncot és mulatságot. A legények kifogadtak egy házat, ebben a *táncházban* folyt a fiatalok csütörtöki, szombati és vasárnapos tánca. A házasságok *kosaras bálakat* rendeztek, füles kosárban hazuról vittek ételt és italt, éjfélkor közösen elfogyasztották. *Kövércsütörtökön* (Atyhában ez a húshagyókedd előtti csütörtök) a gyermekeknek rendeztek táncot. „Tették össze a gyermekeket, s örözték, hallám, hogy tudnak táncolni. Egy furulyást s egy klánétást állítottak nekik.” Húshagyókedden éjjel a felnőttek csak éjfélig mulathattak, akkor megkezdődött a böjt. „Szerda reggel a pap a templomban meghammazta a népeket. Emlékezzél meg, ember, hogy porból lettél és porrá válsz, monta.” Atyha katolikus falu, a régi öregek a böjtöt szigorúan megtartották. *Böjtfőszerdán* (hamvazószerdán) aszaltszilvalevest ettek puliszkával vagy *kakast* (pattogatott kukoricát). A farsangon használt zsíros fazekakat eltették húsvét utánra, böjtös főzésre más edényeket vettek elő, vagy új korondi cserépfazekakat vásároltak.

Korondon és *Szovátán* is sokféle mulatságot, bált rendeztek. A katolikusok körében ezekben a helységeken szintén húshagyókedden éjfélkor kezdődött a böjt. „A Dávid-féle csárdában volt egy tánc terem, ott táncoltunk húshagyókedden este. Tizenkét órakor jött a megyebíró, s elvette a nyírettyűjét a muzsikának. Elhúzták a fársángot. Többet nem szabadott táncolni.” „Korondon szolgáltam akkor (ti. a '30-as években – B. L.), s elmentem a katolikus fiatalok báljába. Éjfél körül bejött egy öregember. Úgy állott, mint egy szobor, nem tudtam elgondolni, mit kereshet ott. Ahogy elütötte az óra a tizenkettőt, a botjával intett a zenészeknek, s vége vót a táncnak, a fársángnak.”

Siklódon húshagyókedden kötelezően nagy mulatságot tartottak. Délután *maszkura* hívta mulatni a falut: egy bekormozott arcú ember lóháton, fehér lepedőben végigjárta a falut, trombitált, kiabált: „Jaj, milyen világ lesz máma!” Ezt a hagyományos siklódi maszkurát *húshagyókeddi bambucnak, ördögnek* hívták. A húshagyókeddi bál itt is kosaras bál volt. Siklód református falu, reggelig mulathattak, de a legidősebbek sem emlékeznek arra, hogy a farsangot valamilyen

formában eltemették volna. Itt az *esztendőt temették* Szilveszter éjszakáján. *Parajdon* és *Szolokmában* szintén gyakorolták az esztendőtemetésnek ezt a formáját. Sóváradon és Illyésmezőben sem az esztendőtemetés, sem a farsangtemetés nem volt szokásos. A húshagyókeddi mulatság mindössze három sóvidéki faluban ért véget temetéssel: Parajdon, Felsősfalván és Alsósfalván.

KONCZ KIRÁLY, A PARAJDI ÉLŐHALOTT

Parajdon a 20. század elején a piacon zajlott a farsangtemetés. Sokszor hallottam otthon emlegetni, hogy nagyapám és néhány vele egykorú férfi hamvazószerdán reggel a piac közepén sírgödört ásott. Ládába fektettek egy fogadott cigányt, és a gödörbe eresztették. Nagyapámék körülállták a sírgödört, és siratták a „halottat”. Mikor elég nagyszámú nézősereg összegyűlt, főleg olyan személyek, akik nem ismerték a játékot, például a kereskedő- és tisztviselőréteg, megadott jelre a „halott” felugrott, és hamuval teli tarisznájából *meghammazta* (meghamvazta, hamuval szórta meg) a sír körül álló kíváncsiskodókat. A felugrást és a hammazást a délelőtt folyamán többször megismételték.

A húszas években a legények szervezték a farsangtemetést. A húshagyókeddi bál után egyik társukat *saroglyára* vagy ládába fektették, és mint a halottat a temetésen, végighordozták a faluban. A legények kiabáltak, jajgattak: – *Jaj, miből fogytunk ki! Jaj, mi tőt el! Jaj, etőt a fársáng!* Néhányan *maszkurának* öltöztek, rongyos ruhát vettek magukra, arcukat bekormozták, kezükben *hamubotot* – bot végére kötött, hamuval teli kicsi tarisznát – vittek, s azzal kergették, ijesztették a járókelőket.

A harmincas-negyvenes években is a bálból indult a farsangtemetés. A besorozott katonalegények egyik társukat rudakra fektetve vitték a piactéren ásott gödörhöz, s a többiek derékig, sőt nyakig betakarták földdel. Egyik társuk asszonynak öltözött, aki, amíg elföldelték a halottat, feleségként siratta. Siratás és rögtönzött búcsúztatás után a halottat kiásták és meghordozták a faluban. A siratási jelenetet máshol is megismételték. Többen emlékeznek, hogy a siratásba beleszótták Koncz király nevét, mintha őt temették volna: – *Allóvájter Koncz kiráj! Elő a Fokhágymával, a Vereshágymával, a Káposztacikával s a Főtt-pityókával!* (Allóvájter: – Eltávozhatsz, távozz, nincs több keresnivalód

itt). A legények karókra kötve vitték a szövegben említett böjti ételeket. A bekormozott arcú maszkurák meghammazhattak mindenkit, akit elértek. Leginkább a vénleányokat keresték, az ő házuk előtt állt meg a temetési menet, s azt kiabálták: – *Húshagyó, húshagyó / Van-e leány eladó? Vagy: – Tollas kosár az ágy alatt, / Itt márától anyád alatt!*

Ugyancsak a két világháború közötti időből emlékeznek arra, hogy nem élő személyt, hanem szalmabábut temettek. A szalmaembert a bekormozott arcú maszkurák vitték rudakon, hátul ketten-hárman siratták. Az egyik így: – *Jaj, jaj, jaj! Mi tőt el! Vereshagyma, Fokhagyma, Káposztacika! Étlen halunk meg...* A másik: – *Megholt már a vén Dobai, / Nem volt az már korai. / Szegény kántor jó ember volt, / Mikor megholt, semmit sem szólt.*

A temetési menet az utcakeresztezéseknél, vagy ahol sok népet talált, megállt; letették a szalmaembert és siratták. Végül a falu szélére vitték, s ott, az utolsó megállónál elégették. A régi öregek azt tartották, hogy a farsangtemetés halottját nem szabad a faluban eltemetni, ki kell vinni a határba, a *Kopac* oldalába. Ha a faluban temetik el, az bajt, szerencsétlenséget hoz a népre.

Farsangtemetést Parajdon utoljára az 1940-es években tartottak, ekkor a hatóságok betiltották, utána a temetési-siratási jelenet elmaradt. Az ötvenes években karóra kötött hagymakoszorúval, savanyított káposztafejekkel és *hammas zacskókkal* még maszkuráztak a húshagyókeddi bál után a legények, de az évtized végére ez is kiment a szokásból.

FELSŐSÓFALVI VÉNLEÁNY-VÉNLEGÉNY SIRATÓ

Felsősfalván szintén szalmaembert temettek hamvazószerdán dél előtt, a húshagyókeddi multság után. A két világháború közötti időben fiatal házasemberek és legények vitték végig a falun, rudakra téve. A temetési kellékek ugyanazok voltak, mint Parajdon: hagymakoszorúk, savanyított káposztafejek és kicsi tarisznyákban hamu. Két legény asszonynak öltözött, siratta a farsangot, a harmadik búcsúbeszédet mondott. A visszaemlékezések szerint ez alkalomról alkalomra változott, szövege nem maradt fenn.

A temetési menet Felsősfalván is a vénleányok és vénlegények kapuja előtt állt meg. Letették a szalmabábut a földre, és elsiratták. Közben a többiek keresték a házbeli vénleányt vagy vénlegényt: „Kopogtattak a kapun, békiabáltak az udvarra, na, te se mentél férjhez,

te se házasodtál meg a fárságon”. A siratóasszonyok a vénleányok anyjaként sirattak a kapu előtt: – *Jaj, jaj, nyakamra márátál! Jaj, jaj, nem vitt el a fársáng!*

Ahol elhaladtak, a házbeliék a húshagyókeddi maradékból italt és kalácsot tettek a farsangosok kosarába. A játék résztvevői az adományokból aznap közös mulatságot rendeztek. A temetés idején végig vidám, kocsomai énekeket énekeltek, néha a báli zenészek is csatlakoztak hozzájuk. Miután végigjárták a központi fekvésű utcákat, a szalmabábut kivitték a falu végére. Ekkorra már temetésnyi nép követte az áltemetést. Nagy óbégatással újból elsiratták, majd meggyújtották és elégették.

Felsősófalván a farsangtemetés szokása már a két világháború között, a harmincas években ki-kimaradozott. A kimaradás okaként arra emlékeznek, hogy a legények nem vállalkoztak a siratóasszonyok szerepére. „Többet nem vót, aki csinája, nem akatt ojan legén.”

AZ ALSÓSÓFALVI FARSANGTEMETÉS

A farsangtemetés dramatikus szokását a vizsgált időszakban ebben a faluban gyakorolták legteljesebb, leggazdagabb színjátékszerű formában. Éppen ezért ezt a változatot mutatom be részletesebben: először egy férfi típusú, utána pedig egy asszonyi farsangtemetést.

A század elején – a legidősebbek visszaemlékezése szerint – meglelt férfiak szervezték a játékot, de fiatal házasemberek és legények is bekapcsolódhattak. A két világháború között az azonos korosztálybeliek szervezték, fiatal házások vagy legények. Általában minden évben más-más csapat temette a farsangot. Ez viszont nem volt szigorú szabály; egy-egy összeszokott társaság két-három évig, sőt esetenként még tovább is járhatott. A játéknak megvoltak a legjobb előadói, specialistái, akiket sokáig emlegettek a faluban.

A spontán esemény előzetes tanulást, próbákat nem igényelt, hisz a résztvevők belenevelődtek a szerepekbe. Legfontosabb kellékként itt is bábut, szalmaembert készítettek. A század elején ezt a bubát zsúpszalmából összefonták, a harmincas években már inget és gatyát tölthettek meg szalmával vagy sarjával. A szalmabábutnak falloszt is mintáztak: két szem krumplit vagy hagymát, egy jól fejlett murkot (sárgarépát) és esetenként gyapjas bőrdarabkákat is rögzítettek a megfelelő helyre.

A farsangtemetés Alsósófalván is a húshagyókeddi multság után kezdődött, hamvazószerdán reggel. Ezeknek a multságoknak és báloknak itt egész rendszere alakult ki, gyakorlatilag minden felnőtt korosztály mulatott ezen az éjszakán. A játékra átmulatott éjszaka után került sor, mindenképpen mámoros fővel. A temetés indulhatott a bálókbl, a kocsmákból vagy valamelyik multságból. A játékhöz a szereplők átöltöztek: a maszkurák rongyos ruhát vettek magukra és kifordított bundát, arcukat bekormozták vagy szilvaízzel kenték be. A század elején álarcot is tettek: kukoricahajból bajuszt, szakállat ragasztottak, vagy párnahuzatot húztak a fejükbe, szemnek és szájnak nyílást vágtak. Úgy megmódosították a képüket, hogy legtöbbször nem ismertek reájuk. Ketten-hárman siratóasszonynak öltöztek. Ők hosszú fekete szoknyát vettek nadrágjuk fölé, hátukra hárászkendőt terítettek. A két játékos kategória nem vált el egymástól élesen. Mégis inkább a maszkurák vitték a böjti ételeket: kereszt alakú rudakba vert szegekre kötözve lengették-lógatták a hagymakoszorúkat, a botok végébe szűrt savanyított káposztafejekkel kínálták a járókelőket, s a hammaszacskóból mindenkit meghammazhattak.

Az így felöltözött és felszerelt csapat valamelyik kocsmában gyűlt össze, és onnan tódult az utcára. Láncokkal, pergőkkel, lantokkal (állatok nyakába való rézcsengő és pléhkolomp) nagy lármát csaptak. Kiabáltak, jajgattak, hogy magukra tereljék a figyelmet. A nagy lárma, kiabálásra összegyűltek a szomszédságból, kocsmákból, multságokból az emberek. A nézők, báméskodók közül bárki – ha volt hozzá kedve – a játék résztvevőjévé, szereplőjévé válhatott. A spontánul szerveződő menetben az álarcos vagy bekormozott arcú maszkurák és siratók mellett a halottvivők szerepköre különült el, bár nem élesen, mert felcserélődhettek. Egybehangzó vélemények szerint a játék akkor sikerült jól, amikor rátermett „siratóasszonyok” vállalkoztak a bohósodásra. A siratók és a maszkurák közül egyik – alkalmanként – a búcsúztató feladatát is ellátta, de nem emlékeznek külön erre specializált szereplőre. A temetési menetben elől, kétoldalt és hátul a maszkurák vitték-lengették a hagymakoszorúkat és a többi böjti jelképet. Középen ládában vagy két rúdon vitték a testet, a szalmabábut. Utána a siratók következtek, mint a rendes temetési menetben, majd a többi résztvevő összeülelkezve, énekelve. Legtöbbször a báli zenészek is csatlakoztak a menethez vagy megfogadták őket (a két világháború

közötti időben egy hegedúst és egy klánétást), de ha nem volt zenész, magukban énekeltek. Az énekeknek nem volt hagyományos sorrendje és nem ismernek sajátos, csak ekkor énekeltek farsangtemetési éneket. Itt is, akárcsak a másik két faluban, vidám, korszomai énekeket fújtak.

Az utcakereszteződéseknél vagy más nevezetes helyeken a temetési menet megállt, és a szalmaembert letették a hóba vagy a földre: a gyászolók körülállták, s a búcsúztató vagy valamelyik halottvivő szomorúan adta tudtára a falunak a gyász hírt:

*Meghót már a vén Dobai,
Nem is vót ő már korai.
Italos és jó ember vót,
Mikor meghót, egyet se szólt.*

Ekkor kezdődött a siratás. A siratóasszonynak öltözött férfiak vagy legények *szérre* (rendre, sorra) jajgattak. Egyik közülük úgy siratta és úgy viselkedett, mintha az „elhunyt” felesége lenne. Az elhunyt, vagyis a szalmabábu keresztneve Alsósófalván: Ilyés. A „feleség” eképpen siratta: – *Jaj, jaj, drága Ijés! Megszülettél, s mégis meghóttál. Kedves Ijés, mit csináltál? Métt hóttál meg? Hát most rúgsz-e? Nem tucc rúgni? Szój bár egyet!*

A harmincas évekbeli farsangtemetések egyik aktív szereplőjétől maradt fenn az alábbi siratószöveg:

*Jaj, Ijés! Sütni es kéne,
Meszelní es kéne,
De tégedet még siratni es kéne!
Nem ülsz ki többet a híd végire,
Nem fúvod, nem mondog: járedre, járedre...
Míjen két szép zsebes harisnyája vót neki...
A kezit tette belé, vette ki...
De míjen jól állott neki, jaj, jaj!*

A másik férfi sógorasszonyként siratta:

*Jaj, jaj, drága sógor!
Métt hágytál itt münkött?
Ha tudnák, hogy éltibe
Hogy szerette a sütőtököt!
A tegnap es süttem neki,
De már nem vót, aki megegye...
Most a töke az asztalon,
Ő meg a nyújtópadon, jaj, jaj!*

Vagy kománéként:

*Jaj, Ijés komám, mér hagyál itt?
Mér háltál meg? Mér hágytál itt?
Ki dugja bé ezután a csepegő likakot...
A kapu alatt?
Jaj, Ijés, Ijés mé tuttál itthagyni?*

A harmadik szomszédasszonyként:

*Ó, lelkem jó szomszédom!
Hogy szerette a száraz láskát,
S mennyit járt mezítláb!*

Egy-egy siratási jelenet során a fenti szövegek nem hangzottak el mind, vagy nem ebben a sorrendben. Egy-egy hosszabb periódusnak is lehettek kedvelt *bémondásai*. A sógorasszony és a szomszédasszony siratószövegét (sütőtök, száraz laska) például későbbi elmondóik a harmincas-egyvenes évekbeli farsangtemetéseken hallották.

A siratószövegeket a férfiak elnyújtott, gyászos hangon recitálták, a valóságos halottsiratás mintájára. Alsósófalván napjainkban is emlékeznek egy-egy komédiás ember teljesítményére. „Ez a Szász Zsiga bá ojan vót, hogy ojan ma nem is létezik. Ojan komikusan tutta kitalálni, hogy aszt elmondani nem lehet. Komoj vót, ahol komoj kellett lenni, el se kacagta magát!” „Gábor Albert megsiratta ojan istenesen, hogy annyi asszony nem került volna össze, hogy úgy megsirassa!”

Siratás közben vagy utána *reabúttak* – reáborultak – Ilyésre. Simogatták, tapogatták, ölelgették, csókolgatták. Vagy ellenkezőleg: ütötték, rázták, cibálták. Tapogatták, fogdosták a falloszát is.

Amikor a körülállók kifogytak a siratásból, jajgatásból, a búcsúztató felszólította a halottvivőket:

*Vegyétek fel és vigyétek,
A kert mellé letegyétek!
Kertet támasszatok véle,
Úgyse vót ő már jóféle!*

A „feleség” erre megijedt, és így válaszolt:

*Jaj, ne vigyétek arra,
Mert görbe a karja,
Megakad a karóba,
S visszajő a nyakamra!*

Megszólalhatott a hátramaradott fia is: – *Jaj, ne tegyétek a kert mellé! Me nekem ápám vót! Miko meghót, nekem egy szivarat hagyott vót...*

A maszkurák és a halottvivő a farsangot siratták: – *Jaj, jaj, miből fogytunk ki! Vereshágymára, kábosztacikára marattunk! Jaj, etőt a fársáng!*

Ezt vagy ehhez hasonló szöveget menet közben, a járókelőkkel való találkozásakor is kiabáltak.

A siratási jelenetet több helyen – általában a kocsmák előtt – megismételték, amíg a halottat végigvitték a falun. Alkalomról alkalomra változott, hogy merre és meddig mentek, bejárták-e az egész falut vagy csak a falu központját. A kocsmákon és útkereszteződéseken kívül Ilyést másutt is leteheték és elsiratták. Le-leteheték a vénleányok háza előtt is. Ez szégyen volt, s a hozzátartozóik vigyáztak arra, nehogy letegyék kapujuk előtt, és *kiprédikálják* a vénleányt. Ezt úgy tudták elérni, hogy jó előre italt adtak a halottvivőknek. A kiprédikálást a vénleány elkerülhette, de az nem, aki másképpen került összeütközésbe a falu véleményével. Annak szomszédságában vagy háza táján letették Ilyést, és a siratásába belefoglalták az utcabeliekkal történt eseményeket, a családok viselt dolgait: lopást, veszekedést, verekedést, pereskedést stb., vagy az otlakók kirívó, a közösségtől eltérő szokásait, viselkedését, szavajárását, érdekes mondásait. A negyvenes években Fülöp Gábor Albert, akit már többször idéztem, így siratott a vagyonát elprédáló gazda háza előtt:

*Ó, Ijés! Semmit se írattál
Csak egy fő kábosztát hágytál!*

Annál a szomszédságnál pedig, ahol a rokonok sokat vitatkoztak, *virrogtak* a kevés örökségen, ezt a siratószöveget adták Ilyés szájába:

*Están, Están,
Kié lesz immán a gyalogszán?*

Menet közben, a siratási jelenet előtt és után a maszkurák meghammazták – hamuval szórták be – a járókelőket. Bekormozták, megtáncoltatták az utcára kigyúlt asszonyokat. Adott jelre a halottvivők egyből eldőltek, a szalmaembert a hóba, sárba ejtették, vagy kifordították a ládából. A maszkurák átbucskáztak a fejükön, meghempergöztek a hóban-sárban. Beleköthettek a járókelőkbe, nézőkbe, igyekeztek minél több komikus helyzetet teremteni. Ezekre a jelenetekre úgy

emlékeznek a farsangtemetés résztvevői és az egykori nézők: „akkor fogta az embereket a figura, sokat figuráztak”.

A farsangtemetés színjátéka az első, figyelemfelkeltő kiabálás és zajongás után népes közönség előtt zajlott. Hamvazószerdán reggel a férfiak még mulatságokban, kocsmákban voltak, vagy az ünnepnap után pihentek, de mindenképpen a faluban tartózkodtak. Az asszonyoknak is félig-meddig ünnep és pihenőnap volt a hamvazószerda. A kocsmákból, a házakból a kíváncsiak az utcára gyűltek, várták a *bohósokat*. Legtöbb háznál itallal, kaláccsal, süteménnyel kínálták őket. A játék résztvevői az adományokat helyben elfogyasztották, nem volt szokásos az adománygyűjtés. Mások tréfaképpen káposztalével, csípős túróval kínálták a figurázókat. A falusfelek nagy részének tetszett a játék, sokáig emlegették egy-egy jelenetét. Volt egy olyan réteg is a faluban – *mogorvák*, a *szomorúpéntekek* –, akik nézőként sem vettek részt a játékban. „Azt mondták, sok bolond, nincs több eszek, mennek cirkuszolni.” A nézőközönségből rendszerint nem hiányzott a falusi értelmiség, a pap, a jegyző, a tanító sem. „Kiálltak az utcára, nézték, kácágták.” Ez a viszonyulás eltolódhatott abba az irányba, hogy a tanítók, jegyzők maguk is bekapcsolódtak a játékba, de abba is, hogy a világi és az egyházi hatóságok nem nézték jó szemmel, sőt tiltották a farsangtemetést.

A *bohóskodás* néhány óráig tartott, jól belenyúlt a délelőttbe. A játékot a faluvégen fejezték be, ekkor a szalmabábut *elbúcsúztatták*. A harmincas években Szász Zsigmond mondta a *búcsúztatót*. (Mivel gyűjtésem idején ő már nem élt, fiatalabb mostohatestvérétől vettem hangszalagra az általa mondott szöveget):

*Gyászoló gyülekezet, keresztény atyánkfiai!
Ilyen ez az élet, hogy kezdetben
Nem lehet tudni a véget.
De azt tudjuk, hogy szegényember és nagygazda,
S nagyságos úr meg a szolga
Mind meghalnak szépen sorba.
Ott pihenik ki magukat örökre,
Ha az éltit jól végezte.
De ha nem táplálta jól a testit,
Nem adja át jól a lelkit.
Azt es tudjuk, hogy az ember megöregszik,*

*Lebetegszik, hanyatt fekszik,
Úgy melegszik.
Rokonságok látogassák,
Kitakarják, bétakarják,
Hogy hamar köthetik-e fel az állát?
Vegyétek fel és vigyétek,
S kert mellé ne tegyétek,
Mert felmászik a karóra,
Visszajő a nyakatokra!
Ha beértek a temetőbe,
Tovább nem kíséritek,
Ott a gödör, belévetitek.
Hull a föld a koporsóra,
Az utolsó harangszóra.
Nincsen özvegy, nincsen árva,
Nincsen nagy ok a sírásra.
Kilenc árvát hagyott volna,
Lenne nagy ok a sírásra.
Ha van vagyon, lesz veszekedés,
Ha nincs vagyon, nem kell békéltetés.*

A negyvenes években nem mondtak búcsúztatót. A falu végén egyszerűen kirázták az ingból-gatyából a szalmát, meggyújtották és elégették. A század elején rendszerint a *Faluföldje* nevű határrészre vitték búcsúztatás után, ott meggyújtották és elégették. Máskor a táncterem előtt törték szét a ládát és égették el a szalmát. Hamujából a maszkurák még egyszer bekenték egymást és a körülállókat. Égetés közben vagy közvetlenül utána táncra kerekedtek. A helybeli sóvidéki táncokat járták, nem emlékeznek valamilyen sajátos, csak ekkor járt táncra. A farsangtemetés befejezésével a házasemberek és a legények énekelve visszatértek a kocsmába, ahol tovább folytatták a mulatást.

ASSZONYFARSANG, ASSZONYI JÁTÉK: A VIGANÓZÁS

A farsangtemetés fenti formájában – mint már szó volt róla – aktív szereplőként csak a férfiak és legények vehettek részt. Az 1980-as évek legidősebb asszonynemzedéke emlékezett viszont néhány olyan farsangtemetésre is a harmincas évek végéről, amiket asszonyok szerveztek, s amelyekben szinte kizárólag asszonyok vehettek részt.

A szalmaembert már tél elején, a fonó beálltakor elkészítették. A visszaemlékezések szerint az alsósófalvi szalmaßabút a fonóbeli asszonyok nevezték el Ilyésnek. „Egy tábla vót a nyakába, s reá vót írva, hogy Ijés.” Öltözete ugyanaz volt, mint a férfiak játékában, inget-gatyát tölthettek meg szalmával, egy rossz ing hátrészből vágták ki a fejének valót. A megfelelő helyre odatették a murkot és a két pityókát.

Az asszonyok fonója Alsósófalván *szerre járó* volt, vagyis felváltva jártak egymáshoz esténként fenni. A fonóseregek utcánként szerveződtek, egy-egy *fonóseregbe* nyolc-tíz szomszédasszony társult. Ilyés mindig annál a háznál maradt, ahol a fonót tartották, s a házbeli asszony kötelessége volt, hogy másnap este a fonóba vigye.

Az asszonyok nem hamvazószerdán, hanem húshagyókedden délután temették el a farsangot. „A fonósereg megszervezte, hogy Ijést temesük el. Esszegyültünk asszonyokul, sütkölödtünk, készültünk a fonóvégzésre. Estefelé tepsit, mozsarat, fődőt, lantot, a világon mindent esszeszedtünk, s azokat vertük a ház tornácához. A fél falu hallotta, hogy mijen zakatolás van.” Bor helyett az üvegbe káposztalevet öntöttek, kalács helyett puliszkával és szilvaízzel kínálgatták egymást és az összesereglő kíváncsiakat. A szilvaízzel sértődés nélkül bárkit *bémaszatolhattak*.

Férfiembert kettőt-hármat hívtak magukkal: zenészeket, egy cimbalmost vagy egy citerást és a *papot*. Papnak az egyik fonóasszony férje, Szász Zsigmond öltözött be: „A kezébe egy könyvet vett, egy hárászkendőt a nyakába terített. Énekelt, prédikált, mindenfélét kalatyolt”. (Ugyanaz a szereplő, aki a férfiak játékában is szokott búcsúztatót mondani. A fentebb olvasott ránk maradt verse viszont nem „kalatyolás”, inkább kesernyés, figyelmeztető „prédikáció”.) A menet élén az egyik asszony egy összetákolt fakeresztet vitt, hagymakoszorú csüngött le róla, utána ment a pap könyvvel a kezében, következtek az asszonyok, akik két rúdon vitték Ilyést, hátul pedig ketten-hárman siratták.

Idős asszonyok emlékezete alapján állítható, hogy az asszonyok farsangtemetésén a „feleségi” siratószövegek hangzottak el leggyakrabban, azok, amelyekkel az özvegy, a sógorasszony, a kománé vagy a szomszédasszony siratta Ilyést. Az akkori szereplők véleménye szerint ezeket a mondókákat akkor sokkal jobban cifrázták, mint napjainkban a felújított színjátékban.

Az alábbi siratószövegekre szintén úgy emlékeznek, mint amelyek elhangzottak a harmincas évekbeli farsangtemetéseken:

*Hatot süttem s egy cipót!
Hál' istennek, hogy meghótt!
Jó is vót, rossz is vót,
Ó be jó, hogy meghótt!*

A siratás nagy jelenetébe az asszonyok Ilyés falloszát is bevonták. Éspedig úgy, hogy amikor a pap prédikált, és azt mondta: „eltelt a drága fársáng, miből fogytunk ki” – két siratóasszony kétfelől ráborult Ilyésre, és megfogta a murkot. Ebben a helyzetben így sirattak: – *Ja, drága murok, miből fogytunk ki!*

Az asszonyi menet nem járta be a falu közepét, csak a szomszédságot, a Rupi utcát. Nem volt különösebb jelentősége, hogy hol teszik le a szalmabábut, kinek a házánál. A Rupi utca faluszéli utca, s a temetési menet a faluból kifelé tartott. Mire a falu végére értek – siratási és egyéb, helyzetkomikumra épülő jelenetekkel megszakítva – este lett, és a fél falu odagyűlt. A *Kecces dombon*, a *Sáros ároknál* Ilyést a pap elbúcsúztatta az asszonyoktól és a falutól. A visszaemlékezések szerint utána az asszonyok valósággal széjjeltépték a bábut: kibontották a szalmát, meggyújtották, és elégették.

Ilyés hamujából bekenték, bemaszatolták egymást. Jutott egymás arcáról a szilvaízből is. A káposztalé és a puliszka mellé elővették a bort s a kürtöskalácsot is. „Ojan mulaccságot csaptunk, mint a fene!” „Hát így viganóztunk mű akkor asszonyok.” Az asszonyok a harmincas években sem tartottak rendszeresen, évenként farsangtemetést, csak amikor *úgy jött kedvük*.

RITUÁLIS TEMETÉSBŐL NÉPI PARÓDIA

A három sóvidéki falu dramatikus népszokása az európai és magyar farsangvégi szokások több motívumát megőrizte, és sajátos formában alakította.

A temetés a farsangi és tágabban a téli-tavaszi szokások egyik legrégebbi motívuma. Ezeknek a szokásoknak a párhuzamait Közép- és Kelet-Európában széles körben megtaláljuk. Így a sóvidéki Ilyés rokonságban áll a tél-tavaszi fordulóján eltemetett élő alakok vagy elégetett, vízbe vetett bábuk csoportjával. A szokás alaprétege mágikus célzatú. Egyes kutatók szerint a báb jelképes megőlése ősi emberi

áldozatok csökevényes emléke, amit az égiek kegyének megnyerésére, az élet érdekében ajánlottak fel (Bálint 1989:175). Farsangvégi temetéssel a régebbi és újabb hazai szokásleírásokban gyakran találkozunk (Orbán 1870, Szabó 1906, Harmath 1899, Vámszer 1959, Seres 1980, Kardalus 1991, Barabás–Pozsony–Zakariás 1996). A farsangi temetési játékokban a halott vagy a bábu a telet vagy a farsangot jelképezi. Az alsósófalviak tudatában Ilyés is a farsangot jelentette, azt temették megszemélyesített formában.

A farsang és a böjt küzdelme középkori eredetű motívuma a tél végi népszokásoknak. Ezt a tréfás küzdelmet a székely dramatikus szokásokban Konc király és Cibere vajda jeleníti meg. A parajdi változatban a temetés magába olvasztotta a farsang és a böjt megszemélyesített küzdelmét; Konc királyt temetik, győz a Vereshagyma és a többi böjti étel.

Régi hagyománya van a farsangi vénleány- és vénlegénycsúfolásnak is. Parajdon és Felsősófalván a siratás a vénleány- és vénlegénycsúfoló funkciót is magába olvasztotta.

A vizsgált időszakban azonban már nem, vagy elsősorban nem a mágikus-rituális háttér és funkció éltette a farsangtemetési játékot. A vénleányok kicsúfolása és az erkölcsi ferdeségek felemlegetése – kiprédikálása – is lassan háttérbe szorult, elsődlegessé vált a játék, a szórakoztató funkció. Bejárta azt az utat, amit az európai népi színjátszás megtett. A rítusjelentés elhalványulásával a rítuscselekvés új jelentéssel telítődött, színjátékszerűvé vált. Naptári időszakhoz, a farsang végéhez kötődő rituális temetés egy falusfél komikus siratásává és temetésévé alakult. A farsangtemetés dramatikus szokása népi paródia lett. Sóvidéki falvainkban ez a komikus-parodisztikus játékfunkció éltette a szokást. Szöveggönye különböző eredetű folklórműfajokból áll, a legtöbb elhangzó szöveg siratóparódia, a siratóénekek, siratók tréfás vagy gúnyos változatai. Közismert, hogy ahol szokás volt a jajszóval történő, hangos siratás, ott úgyszólván kötelező női feladat volt, megszólták azt, aki nem siratta el hozzátartozóit. Emelkedett, költői szépségű siratáshoz azonban nem mindenkinek volt adottsága. A hozzátartozók, rokonok, szomszédok ajkáról gyakran a siratásba nem illő, sőt derűtséget keltő szövegek is elhangzottak. Ezek az elszólások, nevetést keltő siratószövegek – egy-egy esethez kötve –, anekdotaként önálló életre keltek, motívumaik állandósultak. Alsósófalván és a többi sóvidéki faluban a vizsgált időszakban már nem élt a jajszóval történő hangos siratás szokása, siratóparódiát azonban szinte minden idősebb ember ismert és ismer.

Anekdotaként vagy megtörtént esetként társas összejöveteleken gyakran elmondták a hallgatóság szórakoztatására.

Előadásuk, megszólaltatásuk egyik fő alkalma éppen a színjátékszerű farsangtemetés. A paródia rendezőelve alapján a játékban dialógussá, dialogizált szöveggé válnak. Nem nehéz ráismernünk a párbeszédre épülő vígballada – *A rossz feleség* – részleteire sem („Jaj, ne vigyék arra” stb.). A halálesetet bejelentő szöveg („Meghalt már a vén Dobai”) szintén a temetési paródiákból ismert (Ujváry 1978: 99–103), Háromszéken pedig tréfás sírfeliratként (Konsza 1957: 528) is előfordul. Komikus és parodisztikus a látvány és a cselekménysor is. Ennek forrása a mindenén átütő kontraszt. A játék álló helyzetű siratási jelenetekből tevődik össze, ezeknek sorozata, de bejárják az utcákat, a fontosabb tereket, ezért úgynevezett felvonulós játék is. Farsangvégi dramatikus szokásunkat ezek alapján összetett, belső fejlődésű népi színjátéknak tekinthetjük. Ez a népi színjáték generációról generációra, alkalomról alkalomra más változatokban valósult meg. Az előadás tényezői az aktív résztvevők, a közönség és az előadási alkalom. Fontos tényezője ez utóbbi: a farsang vége. Felfordított, feje tetejére állított világ, amelyben minden szabad, amit a hétköznapi világában a világeért se tennének. A játékra legtöbbször átmulatott éjszaka után került sor, olyan lelkiállapotban, amely nem szabott gátat a féktelen jókedv megnyilatkozásának. A játék idején megváltozott az adott közösség „komoly” rendszerűsége, excentrikus-tréfás rendszerűség jött létre, farsangi-karneváli világszemlélet (Bahtyin 1982; Voigt 1980, 1981).

A FELÚJÍTOTT SZOKÁSJÁTÉK

A farsangtemetés fenti forgatókönyve a 20. század elejére és a két világháború közötti időszakra érvényes. A '40-es évek második felében ki-kimaradozott, majd huzamosabb ideig egyáltalán nem jártak farsangot temetni. A '60-as évek végén, tanítói kezdeményezésre, szervezéssel felújították és a falu hagyományos táncaival együtt színpadon bemutatták. Ezzel a színpadi változattal országos műkedvelő versenyen is részt vettek. Néhány év múlva, 1971-ben ismét felújították, illetve megrendezték a farsangtemetés utcai formáját is Kacsó András táncszakirányítónak, a falu szülöttének a közreműködésével (Kacsó 1972: 241–243). A felújított formában viszont nem férfiak, hanem nők a

siratóasszonyok (hárman-négyen, akár többen is). A maszkurák és halottvivők megmaradtak eredeti szerepkörükben. Kivált közülük, illetve a legfontosabb szereplővé lépett elő a búcsúztató, akinek a neve most: *pap*. Mint játékmester ő vezeti az egész temetési menetet, mondatait a tömeg mindannyiszor megismétli. A farsangtemetésnek ezt a szervezett formáját néhány évig gyakorolták nagyjából ugyanazokkal a szereplőkkel, majd újból abbamaradt. Úgy tűnt, végleg.

AZ „ÖREGEK” JÁTÉKA MINT DOKUMENTÁCIÓ

Az 1970–80-as évek fordulóján a néprajzi gyűjtés szándékával kerestem fel az alsósófalviakat, hogy dokumentáljuk a farsangtemetést, de ne csak régebbi szövegeket, emlékeket gyűjtsünk, hanem az illékony játékot is lássuk, lehetőleg élőben, az egykori aktív szereplők segítségével. 1982-ben így előzetes megbeszélés, szervezés után elevenítették fel régebbi és újabb szereplőkkel. Ilyést a siratóasszonyok készítették, hagyományos öltözetet adták rá. A temetés során egy régebben készült bábut égettek el, az új Ilyést megtartották mintának. A siratóasszonyok *másfél széjes* ünneplő fekete szoknyát vettek magukra, mint a régi öregasszonyok, a fiatalabbak helyi székely népviseletbe öltöztek. A temetés a művelődési otthonból indult. A menet élén a pap haladt, nyitott könyvvel a kezében. A férfiak után vitte négy legény Ilyést, két rúdon *hanyatág fektetve*. Egymást karonfogva, hármásával követték őt a siratóasszonyok: az első sorban, középen a feleség, két oldalt a sógorasszony és a kománé. A második sorban középen a szomszédasszony, két oldalt a „gyászban” együttérző asszonyok. Mint látható, a menetbeosztás szembevetően megegyezik a valóságos temetés utcai menetével.

Az első siratási jelenetre a falu központjában, az üzlet és a művelődési otthon előtti tágas téren került sor. Ilyést letették a földre, és félkört alkottak körülötte. A zaj elülte után a pap felolvasta a *Meghalt már a vén Dobai* kezdetű, a halálesetet bemutató szöveget. Minden sor után szünetet tartott, s az elhangzott mondatot a körülállók elnyújtott, éneklő hanglejtéssel megismételték. Ezután a siratóasszonyok együtt zajongtak-jajgattak, majd – feleség, sógorasszony, kománé, szomszédasszony sorrendben – külön-külön is elsiratták Ilyést. A „szomszédasszony” által ismert „szárazlaskás, mezítlábas” szöveget a szervezők 1971-ben nem tartották megfelelőnek, és a következővel helyettesítették:

*Jaj, lelkem jó szomszédom!
Ha tutták volna, hogy milyen jó nótás kedvű ember volt...
Az volt a nótája, hogy:
Ha meghalok, ki fog engem megsiratni?
Ki fog az én koporsómra ráborulni?
Ráborulna édesanyám, de már nincsen.
Borulj rea, egyetlenegy drága kincsem.
Ha meghalok, borpincébe temessetek!
Fejem fölé szőlőtőkét ültessetek!
Hadd olvassa, hadd olvassa minden ember,
Itt nyugszik egy jó borivó székelly ember.*

Az ének után elhangzott a pap és a feleség közötti ismert párbeszéd. A pap mondatait a siratók most is megismételték. A felújított változatban tehát ezek a szövegek állandósultak.

Ezek mellett az egyik egykori szereplő mint Ilyés komája a régi mintára fordította a menetet, vagyis spontánul is siratott. Amikor a pap befejezte mondókáját (*Mikor meghótt, egyet se szólt*), ő így folytatta:

*Bár szóltál volna kettőt-hármat, hogy meg akarok halni...
Tegnap még együtt pálinkáztunk, s nem mondtál semmit...
Hát mé nem említetted, hogy meg akarok dögleni?
Elmentél, meghaltál...
Mé haltál meg?
Hát erre hágytál, erre a koszorú hágymára?
A böjtbe csak evel élünk, Ijés!
Nézd meg, ne, a két szemeddel!*

Az első siratás helyétől a falu főutcáján zeneszóval, énekelve vonult a vidám temetési menet. Az éneket a pap indítványozta, olvasva a könyvből:

Énekeljük énekeskönyvünk 9999-dik énekét, mely így kezdődik
(énekel):

Le az utcán le végetős végig
(A második sortól mind énekelnek)
Húzza a cigány estétől reggelig.
Hadd tudja meg az a híres dáma,
Hogy én többet nem járok utána.

A maszkurának öltözött és siratóvá is előlépett egykori szereplőn, valamint a játékvezető papon kívül a férfiaknak alárendelt, passzív

szerepük volt. Vitték, mutogatták a bőjt jelképeit, és együtt énekeltek az asszonyokkal. Különösebb utcai játék nem volt, nem is hammaztak.

Ilyést 1982-ben nem a határon, hanem a falu egyik tágas utcakereszteződésénél égették el. A menet körülbelül egy kilométernyi utat tett meg az elindulástól. A siratási jelenetet mint végbúcsút megisméltették, az előzőnél nagyobb zajjal, jajgatással. Ekkorra már népes közönség vette körül a temetést. Végbúcsú után a szalmaembert meggyújtották, s az égő Ilyés körül táncolni kezdtek. Összefogóztak, és *körcsárdást* jártak, majd *szökőt* az *Elvesztettem a kecskéket* kezdetű táncdallam ütemére. Utána párokra szakadva addig táncoltak, amíg a tűz teljesen el nem hamvadt. Különös látványt nyújtott Ilyés tora, az égő szalmacsomó körül táncoló vidám temetési gyülekezet. Ekkorra már az idős férfiak is feloldódtak, kedvüket lelték a táncban. Az elégetés után a temetés résztvevői visszatértek a művelődési otthonba, és baráti koccintással kívántak nyugodalmat Ilyésnek és a farsangnak.

FIATALOK „FINOM FELKÖSZÖNTÉSE”

Az a korosztály utoljára temette a farsangot 1982-ben, de a szokás nem szűnt meg. Négy évi szünet után, 1986-ban, a hagyományos időpontban fiatalok temették Ilyést, este pedig *maszkurabált* rendeztek. 1987 februárjában, hamvazószerda előtt néhány nappal újból összegyűltek a művelődési otthonba, és András Iona tanárnő irányításával megbeszélték a nap eseményeinek tervét, próbát is tartottak. Az 1987-es szereplőgárda magját az előző évi játékosok alkották, de kortól függetlenül részt vehetett bárki, aki akart. A halottvivők 19-20 éves katonalegények, a helyi futballcsapat tagjai, a siratóasszonyok velük egykorú leányok voltak.

Az utcára felállt menet az iskola udvarára tartott. Ott siratták el először Ilyést a tízórai szünetben, majd az iskola lépcsőjén csoportos fényképet csináltattak. Az iskolai előadás és közös fényképcsináltatás 1986 óta szokásos. A menet további útvonala is az előző évit követte. A jelenetek szövegsora alapjául az *Igaz Szó* szépirodalmi folyóirat 1984-es Bölcsőringató Évkönyvében közzétett szokás-forgatókönyvünk szolgált, amely egyaránt tartalmazott adatközlőktől több évben gyűjtött és az 1982-es farsangtemetés alkalmával lejegyzett szövegeket (Barabás 1984: 97–102). Az említett kiadványban általam közölt

„szövegkönyvet” mondták fel, egy-két szónyi, mondatnyi eltéréssel a ’87-es farsangtemetés fiataljai a szervező, Andrási Ilona tanárnő biztatására. Ez a szövegkönyv állandósult a következő években, egészen napjainkig.

Két nagytömegű *siratási jelenet* színhelye a falu központi tere és a futballpálya volt. Az első Ilyés siratásának hagyományos helye, itt van közel a kocsmá, a művelődési otthon és az iskola, itt siratták a század elején is sokszor, itt siratták először 1982-ben is. Nagyszámú nézősereg gyűlt ide össze, sokan jöttek a szomszédos falvakból is. A jelenet után megvárták, míg a menet visszafordul a falu végéről, és csatlakoztak hozzá a futballpályán. Itt már 200-300 főnyi nézősereg vette körül a játékosokat.

Új elemként jelentkezett e két helyen Ilyés *búcsúztatása*. Fülöp Zoltán, a szokásjáték papja levett kalappal olvasta a *búcsúztatót*:

*Sirató asszonyok, gyászos gyülekezet!
A végbúcsú órája elkövetkezett.
Akit körülállunk, annak immár vége,
Nemsokára léssen csendes pihenése.
Itt nyugszik Ijés, azaz a vén Dobai,
Aki hozzánk többet már nem tud szólni.
Itt elégettetik egyedül magába,
Mert a gonosz halál őt elszólította.
De miért lőn ily hirtelen halála?
Mert az este három hordó bort megíva?
Ivás közben nem gondolt ő arra,
Hogy a kaszás ember nyakszirten ragadja.
Óróla vegyen hát most mindenki példát,
S csak annyit igyék, hogy meglássa az orrát.
Közben még az este megszólta a tököt,
És mégsem érhetette meg a csütörtököt.
Hallgassuk búcsúját, miből látni lehet,
Ki az kit közlünk a legjobban szeret.
Igaz, hogy a sírnál mindent megbocsájtunk,
S az ellenségre is könnyeket hullatunk.
Először búcsúzik nevelőanyjától, Irmától,
Ki őt csinálta szalmából.
Majd keresztanyjától, ennek az urától,*

*S a keresztszülők összes jó pereputtyától.
Tizenkét feleség, ötvenkét nagy gyermek,
Háromszázhatvanöt unoka ügyelnek majd arra,
Hogy az álmát eztán senki ne zavarja,
Pihenje ki magát a jövő farsangra.
Bérmakeresztanyjától is végbúcsút veszen,
Nem köt már semmi e földi élethez.
Búcsúzik falunktól, kicsi és nagyjától,
S az itt jelen levő víg farsangozóktól.*

(Ezt a búcsúztatót Kiss Sándor alsósófalvi tanító állította össze a '60-as évekbeli felújításkor, az iskolai iratokból került elő).

A búcsúztatás ideje alatt a legények levett sapkával és kalappal tisztelegtek Ilyés előtt, a kakaskoszorús keresztet a fejéhez állították. Végbúcsúkor, elégetés előtt a siratóasszonyok a szokásosnál hangosabban jajgattak, óbégattak, de spontán siratószöveg nem hangzott el. Utána meggyújtották és ugyanúgy, ahogy 1982-ben, az égő szalmabábu körül, táncba kezdtek, először körcsárdást jártak, majd szököt, utána párokra szakadva táncoltak, amíg elhamvadt.

Az eseményben részt vevő akkori (1986-os, '87-es, '88-as) fiataloknak nem volt összehasonlítási alapjuk, hosszú évekig szünetelt a szokásjáték. Ők nem spontánul belenevelődtek, mint az előző generációk, régebbi formáját hallomásból, szülői, nagyszülői elbeszélésből ismerhették. Rögzített szövegeknyvet tanultak meg és mondtak fel az esemény során, és előadták a hozzájuk tartozó cselekvéssort, megjelentették a gesztusokat, akárcsak egy műkedvelői előadáson. Ha értették is, „szégyelltek”, nem tartották szükségesnek az „ilyési nyelvezet” átélését, megjelenítését. Úgy éreztem, viszonyulásukban nem ennek a megvalósítására törekedtek vagy kaptak biztatást. A falubeliek is azzal jellemezték, hogy: *ez most finom felköszöntés*. Az egykori esemény csak egy vagy egynéhány utcát érintett, most a falu minden utcáját bejárták. A kellékké, másodlagossá vált siratási jelenet előadásával mintegy felköszöntötték az ottlakókat. A véleményekből kiolvashatóan számukra fontosabb volt a nemzedéki együttlét, az együtt szórakozás ünnepi gesztusa.

A '90-ES ÉVEK ELEJÉN: FELSZABADULT FALLIKUS JÁTÉK

A farsangtemetés az elmúlt évtizedekben látványossággá vált. Olyan látványos utcai színjátékká, amelyben keverednek a hagyományos és az új mozzanatok, a kötöttség és a spontaneitás. A hagyományos farsangtemetés „férfi típusú” játék volt. Az énekekben is az „italos és jó embert”, a részeges Ilyést pártfogolták. Az „asszony típusú” játék ennek az ellentéte: a megjátszott siratásban hangot adnak az örömmnek, hogy megszabadultak a dologkerülő, részeges Ilyéstől. A kilencvenes évek elején ez a játék- és jelentésréteg sajátosan asszonyi önkifejezéssé, sőt fallikus játékká vált. Az 1990-es előadást és a nap eseményeit a felszabadult játékosság jellemezte. Érződött, hogy a fonóbeli *komikus, nagykovász asszonyok* a főszereplők. A siratóasszonyok jól érzékeltették a paródiát, nem merev szöveggönyvet mondtak, beleélték magukat a szerepekbe. Sok spontán jelenet is adódott, főleg azokban a megállóban, ahol a menet az egykori szereplőkkel találkozott. Ugyanez érvényes az 1993-as változatra is. Ebben az évben az alsósófalviak kétszer temették a farsangot. A farsang utolsó vasárnapján Csikszere-dába hívták őket, hogy több falusi csoporttal együtt utcai felvonulással és előadással búcsúztassák a telet. Három nappal később, hamvazó-szerdán a hagyományos időpontban otthon volt a farsangtemetés. Az első, a városi, idegen közönségnek bemutatott fesztiváli előadás, bár ugyanazokból a mozzanatokból állott, és kevés kivétellel ugyanazok a szereplők adták elő, vázlatosabbra, elnagyoltabbra sikerült, mint a másik, az otthoni.

Az otthoni viszont összegezte mindazt, amivé a '90-es évek elején alakult. A szereplők és résztvevők két korosztályból verbuválódtak: középkorú asszonyokból és 19-20 éves katonalegényekből. A középkorú asszonyi társaság igen aktívnak bizonyult. *Ez a mű napunk. Legalább ezt a napot jól töltjük. Bolond ez a nap* – lehetett hallani többször is. Már nem törődtek azzal, hogy a játékban való részvételükért a faluban esetleg megszólják őket. Véleményük szerint az amúgy is létező presztízsüket a szereplés nem rontja, hanem növeli. Hozzájuk csatlakozott néhány, náluknál jóval idősebb asszony is, még az előző siratóasszony generációból, de a szokásosnál kevesebben jelentkeztek a leányok közül. A szervezők tapasztalata szerint az 1990 után felcseperedett leányok nem szeretik a néptáncot, a népdalokat s az

ilyen bohóckodást. A diszkósok lenézik azokat, akik ilyesmiben részt vesznek. Más a helyzet a legényekkel, főleg a 19-20 éves katonalegényekkel, mert ők szívesen beállnak az asszonyok közé farsangot temetni. El-eljárnak az ifjúsági klubba is szórakozni, de ők szervezik a hagyományos szórakozási alkalmakat, a húsvéti hajnalozást, az őszi szüreti bált és a katonalegények rukkoló bálját. A katonalegények mindig összetartó csapat. A '90-es évek elejétől kevesebben ingáznak messzire, inkább itthon és a környéken dolgoznak, vagy éppen munkanélküliek, de tény, hogy a faluban laknak és szórakozási igényüket itt szeretnék kielégíteni. Házas férfiakat, középkorúakat vagy idősebbeket nem hívtak, nem is szólították meg, mert felesleges lett volna. *Nekik dolgozniuk kell, nem tölthetik ilyen semmisségekkel az üdőt.* Az idősebb férfinemzedék viszont arra emlékszik szívesen, amikor még férfiak voltak a siratóasszonyok. Különös élességgel fogalmazta meg nem csak saját, hanem az egész alsósófalvi férfitársadalom véleményét egy 60 év körüli férfi: „Ezek a mostaniak a dolgozó kéz helyett a murkot sirassák.” (a murok Ilyés fallosza). A temetési játék során az alsósófalvi férfiakkal végig passzív szerep jutott: a megállóknál a látvány részeként a megterített asztal körül ültek, főleg az idősebbek, beszélgettek, ritkán a táncba is bekapcsolódtak. Az utcán és az elégetéskor távolabbról figyelték az eseményeket, közvetlen akciójuk nem volt.

A farsangtemetés asszonyi önkifejezéssé vált. Az előkészület során a szereplőknek megbeszélést, próbát is tartottak. *A tanárnő beosztotta a szerepeket.* Kiderült, hogy 1993-ban Ilyést többen szeretnék siratni, mint az elmúlt években: *a feleség és a sógorasszony, két kománé és két szomszédasszony lesz, sőt Ilyésnek cigány szeretője is lesz és cigány kománéja,* és ők is elbúcsúznak tőle. Az előkészületek utolsó napjait és az előadást az is befolyásolta, hogy a szervezők és résztvevők vasárnap megtudták: itt lesz a televízió, jönnek a tévések Magyarországról.

A szalmabábut az asszonyok és a legények közösen készítették. Azt mondták: az idei *nagy fenekűre* sikeredett. A mellére mirtuszt, virágot tettek, mint a vőlegénynek. Különös utánajárással készítették el a falloszát: egy óriás méretű, vastag murkot kerestek, és azt varrták a megfelelő helyre. A murok köré bőrdarabokat varrtak. Elvékonyodó felére apró fánkokból kialakított füzért kötöttek. Az így kidíszített Ilyésre még egy kisebb művirág koszorút is tettek, egy másik koszorút pedig a lábához. Előző évben a halottvivők cérnával mozgatták is a

murkot, az idén a sok dísz miatt erről lemondtak, a játék amúgy is Ilyés fallosza körül zajlott. A siratószövegek is ezzel a többletjelentéssel gyarapodtak, vagy éppen új szövegeket generáltak: a férfias, a maskulin Ilyés dicséretét. Néhány példa ezek közül:

*Ilyés cigányné szeretője:
Egyetlenegy jó szeretóm, Ijés!
Mennyit pénzeltél a belső zsebedből!
Mennyit mondtad, hogy dikhel elé
A kemence megí vagy a sarjülikba!
Csak mű tuttuk, hogy mennyi jót etőtöttünk!*

A cigány kománé:

*Drága jó Ijés komám!
Nem jössz többet velem!
Nem csutakolsz meg többet a Réz oldalába,
Nem veszel ennek a gyagyának még egy társat!
Ha valaki ennek a társát keresi, megkapja a Réz oldalába,
Jaj, jaj!*

Fogadó asszonyok: – *Csikliklóg, csikliklóg! Kettő figyel, egy meg lóg!*

A kacagásokból és egyéb jelekből is érzékelhetően azok voltak a leghatásosabb siratószövegek, amelyek ebben a formájukban először hangzottak el, vagy teljesen újnak tűntek. Ez érvényes a mozdulatsorokra is, például szoknyafelhúzás a szalmabábu felett vagy a koitusz utánzása. Az 1993-as énekek közül egyre inkább kifogytak a férfias mulatással, ivással kapcsolatos nóták, és megszaporodtak a szexualitásra utaló énekek (pl. Tedd a lábad V betűbe, kománé, / Hadd dőljek a közepibe, kománé) vagy a cigánynóták (pl. Alleluca popáné).

A farsangtemetésre máshonnan jöttek (a résztvevőknek mintegy a fele), beálltak a menetbe.

AZ EZREDFORDULÓN: FALUÜNNEP ÉS TURISTALÁTVÁNYOSSÁG

A kilencvenes évek közepén a kifáradás jelei látszottak az évenkénti esemény megélésében. A szervezők is elbizonytalanodtak. Hogyan tovább? Átgondolták, hogy mit lehetne tenni a folytatásért. Az eredmény az lett, hogy 1996 óta faluünnepként, farsangzáró napokként hirdetik meg a farsangtemetést. A 2000-es változat ennek az időszaknak jellegzetes előadása. Ugyanarra a modellre épült, mint a '90-es

évek elején, ugyanazokból a szokásmozzanatokból építkezett, megfigyelhető volt viszont a változás-változtatás tendenciája is. Alsósófalván is megszűntek a fonók, a farsangi asszonyi összejárások. Ezek helyét, szerepét jórészt a televízió sorozatfilmjei váltották fel. A '90-es évek közepén lezajlott generációváltással olyan fiatal és középkorú asszonyok (30-35-40 évesek) vették át a siratóasszonyi szerepeket, akik egész évben készülnek az előadásra. Fontos szereplő Ambrus Dénesné Farkas Irén (szül. 1964) háziasszony, aki a generációjabeli asszonyokkal együtt tíz évnél tovább volt siratóasszony, többször Ilyés felesége. Ez a generáció a farsangtemetést – az előző két nemzedékhez hasonlóan – sajátos asszonyi önkifejezésként, asszonyfarsangként élte meg. Gesztus- és mozdulatkészletük ugyanaz, mint az előző asszony-nemzedéké. A siratóparódiák is ugyanazok, bár évről évre lehetnek kisebb-nagyobb változtatások, egy-egy játékoshoz kapcsolható újítások, mint éppen a 2000-es változatban is. Öltözetük viszont színesedni kezdett. A fekete fejkendő, a hátra terített hárász kendő és szoknya feketeségének ellensúlyozására megjelentek a virágos szélű fehér kézikendők, zseb-kendők, a szabadon hagyott fodros ujjú fehér ingek, a piros háziszóttos szoknyák vagy az egyre rövidülő fekete szoknyák alatt a fehér csipkés aljú alszóknyák. A siratóasszonyok siratás vagy tánc közben a szoknyájukat fogták, legtöbbször úgy, hogy az alszóknyák is kivillanjanak. Arcukat is enyhén pirosra festették.

A legények többsége különösebb beleélés nélkül, néhány mozdulattal, gyenge hangerővel alakították Ilyés komája, fia vagy a farsangot sirató hagymakoszorús szerepét. Fontos kritériummá lépett elő a táncudás. Néhány évvel azelőtt még minden sófalvi fiatal ismerte a helyi táncokat bizonyos szinten, erről a nemzedékről ez már nem mondható. A farsangtemetésben így azok a legények vesznek részt, akik tudnak táncolni, hiszen minden megállónál tánkra is sor kerül. Itt rendszerint a résztvevő legények táncoltatják a siratóasszonyokat és a maszkurának öltözött leányokat. Ez utóbbiak még kevésbé tudnak sófalviasan táncolni, mint a legények. 2000-ben a siratás rendje, szövegtáncja, gesztus- és mozdulatkészlete állandónak, sőt némiképpen megmerevedettnek tűnt. Az énekeket illetően is megfigyelhető volt, hogy visszaállt az 1980-as év énekrendje: túlsúlyba jutottak a részeges Ilyést búcsúztató énekek, például: Utcára nyílik a kocsmaajtó; Részeges vagyok, az is maradok; Van nekem egy rettenetes szokásom; Mind azt mondják

részeges vagyok; vagy más, de mindig sorra kerülő énekek: Megy a gőzös, megy a gőzös Kanizsára; Még azt mondják, nincs Szegeden boszorkány; Meguntam az életemet, felmegyek Budapestre; Száz forintnak ötven a fele; Most kezdődik a most kezdődik a tán; Ha meghalok, ki fog engem megsiratni; Elvesztettem a kecskéket, megver anyám érte.

A 2000-es évek elején a fentiekben jelzett válságtünetek még szembetűnőbbé váltak. Egyre kevesebben vettek részt az eseményen. A faluban az volt az általános vélemény, hogy a farsangtemetés egyhangúvá, unalmassá vált. Megszólták azokat a *bolond fehérnépeket*, azokat a középkorú asszonyokat, akik a siratóasszonyok szerepét vállalták, komolytalanoknak tartván őket. A diszkós fiatalok nem tanulták meg a népi táncokat, az énekeket. Az elszegényedés miatt egyre nehezebben sikerült asztalt teríteni, a résztvevőket étellel-itallal ellátni. A fogadóhelyek száma megcsappant. Az esemény napja munkanap, amelyen a legtöbb alsósófalvi férfinak (és nem csak nekik) dolgoznia kell. A mélypontot 2003 és 2004 jelentette: a 2003-as farsangtemetésen csak néhány legény és siratóasszony vett részt, 2004-ben pedig az eső, a rossz időjárás akadályozta a népesebb részvételt.

Újból feltevődött a kérdés: hogyan tovább? Nem kellene-e néhány évig abbahagyni? A szervezőket, az eseményt pártfogoló értelmiségieket az is sértette, hogy a sófalviak az évenkénti megyei farsangbúcsúztató fesztiválon egyre több Ilyéssel és egyre több olyan siratóasszonnyal találkoztak, amelyeket ők sófalvinak tartottak, és úgy gondolták, hogy mind a bábu nevét, mind a siratószövegeket tőlük vették (magyarán: ellopták, eltulajdonították) a más falusi csoportok.

A megoldást most sem a megszüntetés, szüneteltetés, hanem a folytatás, az újjászerveződés jelentette. 2005-ben támogatók, vállalkozók segítségével létrehozták a Farsangolók Hagyományőrző Egyesületét. Céljai között szerepelt általában a hagyományőrzés, tájház létrehozása és különösen a népszokások éltetése. Elsőként természetesen azok lettek tagjai, akik eddig is „éltették a szokásokat”, a siratóasszonyok generációi, akik amúgy is összejárnak, a fonót helyettesítendő, az óvoda egyik termébe. Néhány éve minden szerdán összegyűlnek Fülöp Ildikó óvónő vezetésével, dolgoznak, kézimunkáznak is, de inkább beszélgetnek, otthonra hagyják a munkát, hiszen legtöbbször háziasszonyok.

A másik összetartó társaság a táncsoport. Fülöp Noémi tanítónő, aki az 1988-as farsangtemetésben jó táncos fiatalként vett részt, a 2000-es évek elején iskolai táncsoportot szervezett a népi táncok, népdalok megszerettetésére, megtanulására, a sófalvi népszokások színpadi bemutatására. Munkájának eredménye néhány év alatt abban is megmutatkozott, hogy felnőtt vagy felnövőben van egy olyan legény generáció, aki tud táncolni és énekelni (a farsangtemetésen is).

A farsangtemetésre 2006-ban is a Farsangzáró Napok keretében került sor. A faluünnep költségeit egyrészt a báli bevételből fedezték, másrészt a közbirtokosság vállalta. 500 embert vacsoráztattak, az asszonyok 1400 töltelekes káposztát főztek, farsangi pánkót sütöttek. Néhány perc alatt asztalt terítettek. Ugyanazok az asszonyok sürgölődtek kedden, akik szerdán részt vettek a farsangtemetésben.

A faluünnep részeként, záróeseményként megtartott farsangtemetésen jóval többen vettek részt, mint a megelőző években. A 2006-os falukerülési farsangi menetet az aktív szereplők (számszerűen 20-25-en) mellett a kísérő maszkurák alkották igen nagy számban, többen, mint az előzőek (25-30-an). Volt közöttük nagysága, vénasszony, madár-ijesztő, cigányné, lábtörlő, Mikulás, maszkura, zenészek stb. Igen ötletes volt az egészségügyi nővér maszkura: fehér ruhában, hátán fertőtlenítő felszereléssel a H5N1-es vírust, a madárinfluenzát irtotta. A kísérők számát növelték azok az asszonyok is, akik régebb a farsangtemetés szereplői voltak, most fogadták a temetési menetet, csatlakoztak hozzá, és végig részt vettek az eseményben (szám szerint 5-6-an). A menethez elejétől kezdve jó néhány kíváncsi, báméskodó is csatlakozott, főleg fiatalok és gyermekek. A menet létszáma így jóval meghaladta a sok évi átlagot: az elején 60-70, később már 100 főből állt.

Lényeges változás sem a menet rendjében, sem az előadásban nem történt 2000 óta. A siratási jelenetek is ugyanazokból a mozzanatokból álltak, mint az eddigiekben. Új szereplővel, új siratószöveggel, új énekkel nem gazdagodott a játék. Kiegyensúlyozott, az elmúlt évek átlagánál jobb előadások születtek, elsősorban a siratóasszonyoknak köszönhetően. Nekik sikerült érzékeltetniük a játék komikus és parodisztikus jellegét mind hanggal, mind mozdulatokkal, gesztusokkal. Kiemelkedő, eredeti alakításra viszont most nem volt példa.

2006-ban a farsangtemetési menet összesen 11 előadást tartott. Az elsőt – mintegy főpróbaként – az iskola udvarán. Ez – mint legtöbb-

ször – most is gyengébbre, halványabbra sikerült, a közönség az iskola tanulóiból és néhány tanárból állt. Sokan egész délelőtt kísérték a menetet. Az utolsó megálló a falu központi terén zajlott, ahol elsiratás és búcsúztató után Ilyést szokásos módon elégették és körültáncolták. Ez az utolsó siratási jelenet és búcsúztató inkább az ide összegyűlt vendégeknek szólt, mintegy a falu „híres szokását” reprezentálta, hiszen a legalább 200 főnyi közönség fele nem alsósófalvi volt. Ezzel ellentétben néhány megállóhelynek megvolt a maga sajátossága, egyedisége, amely rányomta a bélyegét az előadás hangulatára, hosszabb-rövidebb voltára. Ennek letéteményesei elsősorban a siratóasszonyok és a velük egykorú vagy idősebb fogadóasszonyok (40-60 év közötti) voltak. Egy-egy ilyen asszonyi társaság fogadta őket sorrendben a Porozón, a Gatyaszár utcában, az Utcakútnál, a Pál utcában, a Pusztán két helyen, majd a központban, Újfaluban és a Rupi utcában. Ezek az asszonyok különösen, de az asztalok mellé ültetett férfiak is aktív szereplőkké, a játék részeseivé váltak, vagy éppen ők fogadták egy-egy jelenettel a menetet. Ott alakult ki igen érdekes, illékony játék, színházi pillanat, ahol az évekkel ezelőtti siratóasszonyok a fogadók között voltak. A Pusztán az egyik megállóhelyen Kozma Erzsébet, Kacsó Erzsébet, Kozma Gizella és Kozma Sára fogadta őket, és együtt sirattak a mostaniakkal – mindannyian a '80-as, '90-es évek siratóasszonyai. A Pusztán másik megállójában Károly Lídia egykori siratóasszony igen ötletes jelenettel és felszerelésekkel várta a menetet. Utcai természetgyógyász szépségszalont rendezett be. Hatalmas teknőbe fektette az egyik szomszéd legényt, amint éppen a szoláriumban barnul: dézsákban, kannákban teakeverékeket kínált, ülőfürdőket ajánlott például dögség ellen, korrupció ellen, másnaposságra, a potencia növelésére, hülésre, furfangra, reumára, megfiatalodásra stb. „Azt szerettem volna, hogy utánozzam le ezeket a mostani szépségszalonokat, s legyen valami új! Itt a pláne az volt, hogy tréfásan, humorosan csináljam meg.” A Rupi utca asszonyai elkészítették a *20 éves Rupi utcai Ijést* annak emlékére, hogy 20 éve minden évben várják a farsangtemetési menetet. Itt a legidősebb fogadóasszony a 72 éves Bálint Irma néni, aki az 1960-as évek végi felújítástól volt siratóasszony éppen a 20 éves Ilyés megszületéséig. Összetartó asszonytársaság tartja benne az életkedvet idős korában is. Jól emlékszem, ebből az utcából is több siratóasszony generáció került ki az elmúlt évtizedekben. E három megálló és fogadás

egyedisége, újdonsága alapján is állítható, hogy a 2006-os változat a maga teljességében egyáltalán nem volt unalmas senki számára. Egyesült benne a felszabadult asszonyi önkifejezés, a fiatalok ünneplési vágyával, generációk tudtak közösségben játszani, táncolni, énekelni, mulatni. És így van ez azóta is.

Az alsósófalvi farsangtemetés jelene jó példája lehet annak, hogy a helyi dramatikus szokások hogyan oldódnak fel a közösségi ünnepben, az intézményes falunap részévé válnak, vagy éppen a farsangi szokás-játék a faluünnep kerete. Megnőtt az egyszeri alkalom napjának jelentősége: készülnek rá, az esemény megtörténte után sokáig beszélnek róla. Élő, termékeny funkciója van napjainkban is.

* * *

A funkciók rendjén többször szoltunk a farsangtemetés egykori rítus-jellegéről, az ember és természet, ember és kozmosz viszonyát szabályozó funkciójáról. Ugyanilyen fontos lehetett a közösségi normákat és az erkölcsöt szabályozó etikus-regulatív funkciója, beleértve a farsangi fordított világ mindenféle szabadságát is. Harmadikként a legszembetűnőbbet, a játékos, ludikus, szórakoztató funkcióját említhetjük. Ezek az alapfunkciók különböző mértékben, árnyalatokban érvényesültek egy adott időszakban vagy nemzedékek, nemek belső kultúrájában. A rítus funkció elhalványulásával a ludikus funkció vált elsődlegessé, miközben az etikus-regulatív funkció megőrződött. A felújítás időszakától kezdődően feltöltődött a lokális és az etnikus identitás kifejezésének funkciójával is. Ezzel párhuzamosan tudatosan alkották meg, terjesztették a hagyományőrzés, hagyományápolás funkcióját, ami sok mindent magába foglalhatott, a hivatalosan terjesztett kultúrával való szembenállást, népi ellenkultúrát, „kacagókalákát”, az asszonyi önkifejezést. Napjainkban közösségteremtő, csoportokat, nemzedékeket összetartó funkciója is érvényesül, ezek kölcsönösen feltételezik egymást. Az összetartó, kooperáló funkció mellett nem elhanyagolható a versengést, sőt egymás túllicitálását elősegítő kompetitív funkciója sem. A farsangtemetés utcaszínháza már nem vagy jórészt nem a hagyományos kiscsoportok, szubjektumok, *derék, komédiás emberek és kutya fehérmépek, nagykovász asszonyok* organikus szerveződése nyomán jön létre, hanem egyesületek, intézmények szervezik, segítik. A farsangi esemény intézményesül és amplifikálódik, a faluün-

nep részeként magát a faluünnepet, a lokális ünnepet reprezentálja. Sőt kilép a faluból. A farsangtemetés látványos turistacsalogatóvá és ország-világnak szóló média eseménnyé, produkcióvá is vált. Nem biztos, hogy előnyére. De napjainkban sem hiányzik belőle a farsangi kultúra (és a székely mentalitás) egyik fő jellegzetessége: a mélységesen komoly-szertartásos és a komikus-parodisztikus jellege, a rítus és a játék egysége: a játékos ritualitás.

IRODALOM

Bálint Sándor

1989 *Karácsony, húsvét, pünkösd*. Harmadik kiadás. Apostoli Szentszék Könyvkiadó, Budapest

Bahtyin, Mihail

1982 *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Európa Könyvkiadó, Budapest

Barabás László

1984 Farsangtemetés. Alsósófalvi népi színjáték. In *Bölcsőringató. Az Igaz Szó Évkönyve*, Marosvásárhely, 97–103.

1998 *Forog az esztendő kereke. Sóvidéki népszokások*. Mentor Kiadó – Custos Kiadó, Marosvásárhely, 50–60.

2000 *Aranycsítkók, maszkurák, királynék. Erdélyi dramatikus népszokások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

2009 *Akiket fog a figura. Farsangi dramatikus szokások, népi színjátékok Marosszéken*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 514–575.

Barabás László – Pozsony Ferenc – Zakariás Erzsébet

1996 Erdélyi és partiumi farsangok. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4*. Kolozsvár

Harmath Lujza

1899 Nyárádmenti székely népszokások. *Ethnographia*, X. Budapest

Kacsó András

1972 Népi játékok Alsósófalván. In *Hargita Kalendárium*. Csíkszereda, 241–243.

Kardalus János

1991 Farsangi népszokások Csíkban és Gyergyóban. In *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére*. Budapest, 419–428.

Konsza Samu

1957 *Háromszéki magyar népköltészet*. Marosvásárhely

Orbán Balázs

1870 *A Székelyföld leírása...* I–IV. Pest

Seres András

1981 Farsangkergetés. *Művelődés*, XXXII/8., 9., 10.

Szabó Imre

1906 Farsang és húsvét a dévai csángótelepen. *Néprajzi Értesítő*, VII.

Ujváry Zoltán

1978 *A temetés paródiája. Temetés és halál a népi játékokban.* Debrecen

Vámszer Géza

1959 Adatok a csíki farsangi szokásokhoz. *Ethnographia*, LXX.

Voigt Vilmos

1980 *Néprajzi Lexikon* III. Komikum címszó

1981 *Néprajzi Lexikon* IV. Paródia címszó

